

Pagini de istorie economică.

Ascensiunea și prăbușirea lui Nicolas Fouquet

Dan Popescu

Profesor universitar doctor
Universitatea „Lucian Blaga” București

Abstract. *Nicolas Fouquet, superintendent for the Financing system in France, was judged in December 1664, for the embezzlement of public funds. His process was not meant to be a glory for Louis XIVth: irregularities, tricks of evidences, pressures on witnesses have allowed the Court to partially give a king who was really fighting against robberies, satisfaction, but he was also envious...*

Key words: economic history; public finances; public revenues; corruption; bankruptcy.

„Binecuvântată fie providența care a dat fiecăruia o jucărie: păpușa, copilului, femeii, femeia, bărbatului, și bărbatul, diavolului”

Victor Hugo

Domnia lui Ludovic al XIV-lea (1643-1715), stăpân al Franței și suveranul, atunci, cel mai puternic din Europa, reprezintă, neîndoind, o epocă de glorie militară, literară, artistică. În pofida însă a unor măsuri înțelepte promovate de Jean Baptiste Colbert, reprezentant de seamă al mercantilismului francez dezvoltat, superintendent al construcțiilor (1664), controlor general al finanțelor Franței (1665), secretar de stat la instituția Casei Regale (1668), economistul care a favorizat industria și comerțul pe care le-a apreciat ca izvoare fundamentale de bogăție și putere pentru Franța, în pofida însă a unor reforme militare promovate abil de marchizul de Louvois, administratorul armatei, situația economică a țării și însăși instituția regalității ca atare au fost, în bună măsură, compromise de războaie foarte frecvente. Acestea au înghițit imense resurse financiare. În aceeași direcție au acționat fastul, risipa promovate la Curte și de către unii reprezentanți ai claselor privilegiate...

Sunt motive care au adus Franța, la sfârșitul domniei Regelui Soare, într-o situație cu adevărat dezastruoasă.

... Suntem însă departe de acel moment. Ne situăm încă în perioada de luminoasă glorie a lui Ludovic al XIV-lea. Când fenomenele implacabile economic, precum cele menționate

mai sus, își făceau simțite efectele, cauzele lor profunde erau și mai puțin cercetate. Accentul în explicarea unor dezechilibre economice și financiare se punea cu precădere pe ceea ce se vedea mai mult, pe ceea ce se vedea la suprafață. Și, deseori, astfel se vedeau procese ce s-au perceput și se percep întotdeauna în asemenea situații „tumultuoase”: hoția, delapidarea, escrocheria. Eterna reîncepere a istoriei. Este drept, ele au avut un grad mult mai ridicat de intensitate decât de obicei.

...Iată, dar, de ce, în ziua de 3 decembrie 1661, președintele Lamoignon, primul președinte al Parlamentului de la Paris, cel mai înalt magistrat al epocii, în ședința de deschidere a Camerei de Justiție – instituție care primise de la regele Ludovic al XIV-lea misiunea să-i judece pentru delapidare pe Superintendentul Fouquet – afirma: „A trecut deja multă vreme de când toți veritabilii magistrați, toți oamenii de bine, toți bunii francezi suferă de o durere acută văzând că în același timp în care Franța era și este triumfătoare în afară, își întindea și își întinde frontierele în toate părțile, această țară se află într-o stare de profundă dezolare în interior și pare ca abandonată furturilor și escrocheriilor acelor oameni care își construiesc tot binele lor făcând rău altora”. Edictul regal din 15 noiembrie 1661, prin care se constituia Camera de Justiție sus amintită, cerea

să se cerceteze și să fie pedepsite toate abuzurile și malversațiunile comise în domeniul finanțelor Franței după 1635. Actul respectiv incrimina, de altfel, pe toți cei care „profitând de dezordinile cauzate de război, și-au ridicat, prin mijloace ilegitime, averi subite, dând tuturor un exemplu scandalos de fast și lux”. Ludovic al XIV-lea trecea, de fapt, de la o tinerețe exuberantă și furtunoasă la o maturitate voit riguroasă, anunțând, parcă, bătrânețea puritană de mai târziu, atunci când a înființat această Cameră de Justiție și a declarat: „Trebuie să curățăm secolul nostru printr-o pedeapsă de care să se vorbească și peste 100 de ani!”. Nicolas Fouquet, viconte de Vaux, înalt demnitar al Regelui, este așezat astfel pe banca acuzării. În ce a constat însă escrocheria acestui controversat economist, ministru și Mecena al timpului său?

...Nicolas Fouquet se naște la Paris, în 1615. Înaintașul său, negustor la Angers spre mijlocul secolului al XV-lea, avea ca însemn al prăvăliei sale o veche, „fouquet” în franceza veche, și deviza „*Quo non ascendam?*” („Până unde nu voi urca?”). Deviza este reluată de familie. De tatăl lui Fouquet, primul din neam care a schimbat tețgheaua cu roba – om de încredere al Cardinalului Richelieu, unul din organizatorii marinei franceze, magistrat, trecând și prin Parlamentul de la Rennes, pe urmă consilier al regelui. Ca și de Nicolas, viitorul „mare judecat” – Nicolas care, după unele sânguinoase studii finalizate în însușirea unor cunoștințe esențiale în domeniul dreptului și economiei, la 17 ani este primit, cu dispensă, ca avocat la Parlamentul din Paris, la 18 ani este numit, tot cu dispensă și după trecerea unui examen profesional, consilier la Parlamentul de la Metz, la 21 de ani îl regăsim „maître de requête” (o funcție asemănătoare cu cea de judecător de instrucție) și pe urmă intendent al armatei – post în care, notează foarte rigurosul cercetător francez Henri Robert, se face remarcat „prin activitatea inteligentă desfășurată în cursul a numeroase campanii”. În 1650, în vârstă doar de 35 de ani, bine susținut de cardinalul Mazarin, Nicolas obține înalta funcție de „Procuror general al Parlamentului de la Paris”. Se revanșează față de mentorul și susținătorul său prin fidelitate în vremuri vitregi, ceea ce îl face pe Mazarin, redevenit, după Fronță, atotputernic în Franța, să-l numească pe Nicolas Fouquet superintendent al finanțelor, demnitate pe care acesta din urmă o împarte inițial cu un alt specialist, Abel Severin, însărcinat cu „cheltuielile” în vreme ce el, Nicolas, este însărcinat cu „veniturile”. Post eminent de dificil într-o vreme în care Franța, cu bugetul deja dezzechilibrat, începuse, cu încetul, să trăiască din expediente, iar dezordinea finanțelor era în măsură să înlesnească abuzurile.

...Mazarin nu este un șef de executiv econom, nu îl interesează prea mult problemele de echilibru financiar. În schimb, îi trebuie, fără încetare, bani. Pentru a face față unor astfel de nevoi, superintendentul Fouquet „îpotechează” veniturile anilor ce vin. În vremea de atunci, cadrul și cuantumul impozitelor nu semănau cu cele de acum. Ele erau luate în arendă, prin licitație, de către unii fermieri, în schimbul unor redevențe pe care se angajau să

le plătească statului. Pe de altă parte, împrumuturile de stat nu se făceau prin subscripții publice, ci financiarilor opulenți în epocă consimțeau să dea bani cu împrumut regelui sau superintendentului de la Finanțe, pe o durată mai mult sau mai puțin lungă și cu o dobândă în general ridicată. În lucrările fiziocraților francezi de mai târziu, de exemplu medicul François Quesnay, autorul celebrului „Tablou economic” al reproducerii sociale simple – asemenea reglementări sunt ușor sesizabile. Nicolas Fouquet se află, deci, într-o relație directă cu posibii creditori. Deja ajuns un om bogat prin ceea ce moștenise și înmulțise el însuși precum și prin averea pe care i-a adus-o prin căsătorie soția sa, Fouquet devine chiar el creditor pentru statul francez, pe care îl împrumută din veniturile personale. „Este astfel tentat să realizeze fuziunea celor două conturi, iar aceasta nu în dezavantajul său”, scrie, oarecum malițios, Henri Robert. De altfel, în acest sens, șeful său, Mazarin, îi oferea continuu un exemplu cât se poate de demn de urmat. Înaltul prelat cu pălărie roșie, acest italian naturalizat francez, artist inteligent, rafinat dar și lacom, amant al reginei Ana de Austria, soția regelui Ludovic al XIII-lea, devenită regentă, cel supranumit – cu o mică întrerupere – „stăpânul absolut al Franței”, strânge cu aplicație zeci și zeci de ani bani și bogății de tot felul, ceea ce a făcut ca la moartea sa din 1661 să se afle posesorul unei averi uriașe, proprietarul unor minunate colecții de artă, demne de muzeele cele mai celebre, obiecte ce îi înfrumusețau reședința sa principală – palatul Mazarin din Paris, ulterior devenit Biblioteca regală – și castelul pe care îl avea la Vincennes...

...„Tel maître, tel valet”. Ce maestru și ce tentații ale unei puteri fără control. Mazarin, care avea nevoie de Fouquet cel atât de abil în a găsi bani, închidea ochii în fața unor afaceri mai tenebroase ale lui Fouquet, cu atât mai mult cu cât Mazarin însuși avea nevoie ca Fouquet să țină ochii închiși în fața itelor încurcate din afacerile sale personale. „Cu mult prea numeroasele tentații pe care i le oferea corupția la care se pretau voluntar cei doritori să devină creditorii statului, cu toate ocaziile de abuzuri și malversațiuni ce i se prezentau zilnic, Fouquet ar fi trebuit să fie extrem de virtuos pentru a rămâne integru. Or, el nu era nici virtuos, nici integru”, scrie același strălucit analist al istoriei Franței, Henri Robert, descifrând mecanismele psihologice intime ale celebrului culpabil oficial de peste câțiva ani, Nicolas Fouquet. Și acesta – ca și maestrul său italian – avea o dragoste nestăpânită pentru lucrurile frumoase, o dorință nețărmurită de a părea și de a epata prin fast, avea un orgoliu imens care îl făcea să „sponsorizeze” nenumărați artiști, celebriți admirate care îl priveau la rândul lor, pe el, Fouquet-Mecena, cu o mare admirație. Să adăugăm pasiunea jocului ca și „slăbiciunea” pentru doamne, atât de cunoscută de acestea sub forma generozității celui mai mare senior. Se creau astfel uriașe breșe în marea avere a lui Fouquet pentru ca el să nu fie ademenit să le repare prin mijloacele ilicite pe care viața, cariera i le ofereau cu atâta larghețe.

Un al treilea personaj intervine în perimetrul acestui duo atât de armonizat – Fouquet-Mazarin – stricându-i acordurile. Este vorba de Jean Baptiste Colbert, celebrul economist mercantilist de care am amintit, omul de încredere al cardinalului Mazarin și, într-un fel, rivalul lui Fouquet, pe care l-a depășit considerabil în domeniul profesional și covârșitor în ce privea probitatea și cinstea. Colbert nu avea niciun interes pentru ca Mazarin să fie îngăduitor cu Superintendentul de la Finanțe. Încă din debutul anului 1659, Colbert îi scrie lui Mazarin: „Finanțele au nevoie neapărat de o Cameră de Justiție”. Cardinalul nu a răspuns. Colbert, perseverent, reînnoiește atacul în septembrie același an. „Dacă vreodată s-a pierdut ordinea la Finanțe, aceasta a fost făcută doar pentru a se putea profita de dezordine”, arată Colbert de această dată într-un mult mai voluminos raport adresat lui Mazarin, raport ce privea nemijlocit marile nereguli și fraude ale lui Fouquet din domeniul finanțelor.

În încheierea raportului prin care Jean Baptiste Colbert reclama pe Nicolas Fouquet șefului comun, cardinalul Mazarin, cu privire la delapidarea unor mari sume de bani, marele mercantilist scria: „Trebuie să păstrăm aceste gânduri în cel mai strict secret, altminteri vinovatul va arde și va distruge toate hârtiile sale”. Jean Baptiste a trimis raportul incriminant către cardinal prin poștă, neglijând însă calitatea lui Fouquet nu doar de superintendent al finanțelor Franței, ci și, deopotrivă, de mare stăpân al Poștei. De a doua zi chiar, Fouquet intră în posesia documentului și îl copiază împreună cu Gourville, secretarul său. Îl reintroduce în plic și îl trimite lui Mazarin. Începe apoi o campanie de denigrare a lui Colbert, remarcând, deseori, față de Mazarin, marea ostilitate a omului de încredere al cardinalului, Colbert, vizavi de el, Fouquet. „Dacă Eminența sa cardinalul Mazarin nu mai are încredere în Nicolas Fouquet, să se spună deschis acest lucru și Fouquet își va da demisia”. Sunt cuvinte în fața cărora cardinalul Mazarin și-a reafirmat simpatia și aprecierea pentru Fouquet. Avea nevoie de bani, iar superintendentul îi adusese chiar atunci 50 de mii de écu...

Fouquet și-a conservat înaltele sale posturi până la moartea lui Mazarin, în 1661. Pe patul de moarte, însă, cardinalul s-a răzbnat parcă pe Fouquet, pentru tot ceea ce, obligat de propria sete inalterabilă de bani, potolită uneori cu ajutorul superintendentului de la Finanțe, nu putuse să-i reproșeze. L-a chemat, deci, pe tânărul rege Ludovic al XIV-lea și l-a edificat asupra tuturor neregulilor făcute de Fouquet. I-a mai recomandat regelui să fie prudent față de acesta, deoarece este redutabil și, atacat, i-ar putea crea – sau ar putea crea pentru Franța – dificultăți dintre cele mai serioase. Având doar 23 de ani, o inteligență ascuțită și prevenitoare, simțind că, după dispariția lui Mazarin, va fi confruntat cu o situație economică foarte complexă, regele a ascultat sfatul lui Mazarin. L-a păstrat, deci, pe Fouquet ca un foarte prețios cunoscător al afacerilor, gândind să-l execute numai atunci când îl va putea înlocui.

...Ordinea de lucru, în prezența regelui, a Consiliului de Miniștri, a fost astfel stabilită: a. în toate diminețile, între orele 9-11, ședințe secrete; b. toate după-amiezile vor fi consacrate studiului și rezolvării problemelor de finanțe. Fouquet aproape că nu îl părăsea pe rege, iar poziția sa pe lângă suveran părea mai puternică decât oricând. Pe lângă atribuțiile sale uzuale, a primit însărcinări diplomatice confidentiale: intrigi în ce privește succesiunea tronului Poloniei; finalizarea, în condiții avantajoase Franței, a unui tratat de comerț cu Olanda; intrigi inteligente în Anglia pentru a-l decide pe Carol al II-lea Stuart să se căsătorească cu o prințesă de Portugalia, Franța urmând să-și asigure astfel, printr-o comunitate de interese, aliați naturali împotriva amenințărilor Spaniei. Rafinat, prudent, abil, tenace, Fouquet rezolvă cu bine toate aceste însărcinări, fiind bine notat de către rege. Pe de altă parte, regele nu uită de avertismentul lui Mazarin și îl însărcinează pe Colbert cu supracontrolul veniturilor și cheltuielilor bugetare.

Fouquet simte pericolul, scrie Henri Robert, dar și alți biografi ai săi, și își ia măsurile de rigoare: mărturisește regelui erori trecute, abuzuri comise în finanțe în vremea lui Mazarin, unele ordonate, afirmă, chiar de către defunctul cardinal... Sunt mărturisiri în fața cărora Ludovic al XIV-lea pare satisfăcut, cerându-i lui Fouquet ca astfel de lucruri să nu se mai repete. Prea ușor convins de bunăvoința celui ce avea să devină cel mai mare rege al Franței, Nicolas Fouquet face cel puțin două greșeli importante. Prima: renunță prea facil la multe din calitățile care l-au făcut practic inexpugnabil: prudența, discreția, atitudinea prevenitoare. Și a doua: nu se oprește în ce privește delapidările sale, continuând, netulburat, șirul neregularităților în finanțele Franței, ceea ce îi aduce și pe mai departe imense sume de bani. De altfel, ținând seama de uriașele sale cheltuieli, de marile sale nevoi care „îi înghițeau” veniturile dincolo de orice închipuire, Nicolas Fouquet nici nu putea deveni un ministru corect. Chiar Fouquet este cel care scria astfel referitor la proiectele sale: „Am făcut un desen prea mare comparativ cu cel ce am avut intenția să-l fac inițial. Cei de care m-am servit apoi l-au împins mult prea departe decât am vrut eu, iar când lucrurile au fost avansate, nu am mai putut face pași înapoi”.

Eforturile financiare la care Fouquet se angajase spre propria sa plăcere erau, practic, incredibile. În 1658, cumpăraseră la Paris, pe strada „Saint-Honoré”, o vastă clădire care-l costase 300.000 livre. Aproape în același timp și pentru a nu fi la distanță de cardinalul Mazarin, a devenit proprietar și al hotelului „D'Émeri” din strada „Croix des Petits Champs”, pentru suma de 370.000 livre. La ambele edificii a făcut mari cheltuieli cu renovarea și lărgirea clădirilor, mobilarea lor rafinată, amenajarea unor superbe parcuri etc. În prealabil, cumpăraseră un domeniu la „Saint-Mandé”, unde a amenajat o galerie de artă ornată cu statui celebre și chiar cu sarcofage aduse, nu fără mari dificultăți, din Egipt. Tot aici și-a format o minunată bibliotecă cu mai mult de 30.000 de volume rare și măiestrit tipărite.

Toate acestea nu-l costaseră mai mult de ...800.000 livre. Cheltuielile cele mai mari le-au reprezentat însă cele ocazionate de construcția și amenajarea castelului celebru de la Vaux. Încă din 1656 începuse construcția acestei mirifice – potrivit planului – clădiri, excepțional realizată de arhitectul Le Vau, decorată de pictorul Le Brun și cu parcul conceput și construit de grădinarul Le Nôtre. Veritabile comori de artă se aflau strânse la Vaux: mai multe și minunate picturi semnate Le Brun, dar și de maestri renumiți ai picturii universale, tapiserii care fermecau – de altfel, Fouquet își construise aproape de castel, la Maincy, o manufactură excelent dotată cu specialiști care au devenit nume consacrate în producția de tapiserii, mobilă și bibelouri ale unor meșteri celebri. Parcul dimprejurul castelului fusese astfel amenajat încât dădea viață celor mai frumoase vise. Boschete misterioase, pâlcuri de arbori plantați potrivit unor perspective de mare armonie, un mic pârau care, captat în țevi de plumb importate din Anglia, fâșnea câțiva metri mai încolo și curgea apoi în cascade de o frumusețe neasemuită, fântâni arteziene și jerbe de apă în bazine de marmură ornate cu vase și divinități antice, o mitologie de bronz străjuind aleile. Prețul, potrivit unei contabilități ulterior descoperite de istoricii economiști, a fost de 8 milioane de franci sau 1,5 milioane de livre, la care se adaugă recepții și banchete oferite fără încetare de Fouquet – avea „*table et maison ouvertes*”, – al căror cost urca la peste 10.000 livre lunar. La Vaux se dădeau spectacole de teatru cu scene și montări fastuoase, cu dramaturgi – printre care Voltaire – și cu actori plătiți cu mare larghețe de către amfitrion.

Un astfel de trend de viață, întâlniri galante frecvente – printre altele, a rămas vestită cea cu frumoasa Menneville, domnișoară de onoare a reginei –, precum și lipsa de inspirație a lui Fouquet atunci când i-a asigurat o pensie domnișoarei de La Vallière căzută în dizgrație din patul lui Ludovic al XIV-lea – fapt ce nu i-a consolidat superintendentului de la Finanțe simpatia tânărului rege ci, printr-o țesătură de intrigă, i-a atras mânia suverană – l-au făcut pe Fouquet cu mult prea vulnerabil față de un suveran care se vroia – devenind din ce în ce mai mult – foarte autoritar. L-au făcut pe Fouquet cu mult prea vulnerabil față de o curte unde intrigile și invidiile făceau „să cadă” chiar personalități care nu aveau cu nimic de-a face cu fraudă financiară, dar-mi-te pe cei vârați până în gât în apa ei vâscoasă... Deja se spunea despre Fouquet că „ar putea fi perfect... dacă i-ar putea fi scoase din cap edificiile și femeile”.

...În fiecare zi, Nicolas Fouquet prezenta regelui situații de sinteză financiară unde figurau cheltuielile, unele majorate, și veniturile Franței, unele diminuate sau mascate de superintendent pentru a putea fi trase pe „partea lui”. Iar în fiecare noapte, Colbert, printr-o muncă uriașă, controlor, cum spuneam, și al veniturilor și al cheltuielilor, reconstitua cifrele adevărate prezentându-le regelui și edificându-l tot mai mult asupra „cinstei” lui Fouquet. Era cu mult prea mult pentru Ludovic al XIV-lea pentru a nu-l

înlătura și pedepsi pe superintendentul de la Finanțe.

...După câteva mici complicații și intrigă, iată-l pe Nicolas Fouquet dând, în cinstea regelui, o recepție fastuoasă la Vaux, în 17 august 1661. „Fouquet va fi prim-ministru” – afirmau curtenii neinformați. Dar la nici două săptămâni de la această recepție, Nicolas Fouquet este destituit și arestat. „Vederea vaselor edificii pe care acest om le-a proiectat și insolentele achiziții pe care le-a realizat nu pot să nu mă convingă de ambițiile sale dereglate și nu pot să nu mă facă să văd dreptatea poporului meu, care solicită continuu dreptate împotriva lui. Dar ceea ce îl face mai vinovat față de mine este că, departe de a profita de bunăvoința pe care i-am manifestat-o numindu-l printre consilierii mei cei mai apropiați, el a văzut în aceasta o speranță de a mă înșela în continuare și, nevroind să devină mai înțelept, a devenit mai rapace. Artificiile pe care le-a practicat nu m-au împiedicat să văd reaua sa credință, căci el nu a putut să se oprească de la cheltuielile sale excesive, de la fortificarea unora dintre castelele sale – contra cui oare? –, de la ornamentarea planturoasă a palatelor lui, de la a pune pe numele amicilor lui, dar pe cheltuiala mea, proprietăți deosebit de frumoase, în speranța că astfel va deveni, cât de curând, arbitru suveran al statului”. Sunt cuvinte de rechizitoriu scrise de Ludovic al XIV-lea. Soarta lui Nicolas Fouquet fusese pecetluită...

...Perchezițiile dau la iveală noi detalii compromițătoare: portrete satirice desenate de Fouquet unor membri ai parlamentului, ceea ce i-a înverșunat mai mult pe aceștia împotriva lui; scrisori care compromiteau doamne distinse, păstrate „la vedere” de amantul Nicolas, ceea ce a înverșunat împotriva lui soții încornorați. Curentul de opinie astfel justifica în și mai mare măsură mânia regală. Cercetarea-anchetă financiară larg declanșată acum îi spulbera fostului superintendent toate argumentele de felul „când am fost destituit am fost mai sărac decât atunci când am fost numit în funcție”. Este dovedit că a luat mită în repetate rânduri, că a dat mită pentru a obține ulterior bani mai mulți, că a deturnat fonduri, că și-a însușit venituri ale Franței, ale regelui...

Președintele Camerei de Justiție care l-a judecat pe Fouquet, găsit de rege, de Curte și de Colbert prea moale, este schimbat din funcție, locul său fiind luat de un magistrat cu mult mai ferm și mai hotărât, domnul de Séguir, unul dintre – se spune – seniorii încornorați de Fouquet.

... Sute de confruntări, martori, mii de documente probatoare. Pe muchie de cuțit între condamnare capitală sau detenție pe viață, pedeapsa înclină finalmente pentru detenția perpetuă. Astfel își sfârșește cariera și viața – în fortăreața de la Pignerol, în 1680 – unul dintre „cei mai pricepuți în toate” financieri ai Franței secolului al XVII-lea. Cel a cărui imensă greșală se pare că a fost totuși aceea de a nu fi știut să facă ceea ce trebuia sau, măcar, să se oprească la vreme...